

Teresa Żółkowska

E-włączanie osób z niepełnosprawnością do społeczeństwa informacyjnego

Niepełnosprawność nr 4, 145-153

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Teresa Żółkowska

E-włączanie osób z niepełnosprawnością do społeczeństwa informacyjnego¹

Jednym z najważniejszych zadań współczesnego społeczeństwa jest opracowanie strategii do tworzenia praktycznych działań na rzecz podmiotowego i niezależnego życia osób z niepełnosprawnością. Strategie te powinny być oparte na respektowaniu praw, a nie biernym dostosowywaniu osób z niepełnosprawnością do otaczającego świata. Zagwarantowanie osobom niepełnosprawnym praw człowieka wymaga z jednej strony przeciwdziałania ich dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu, a z drugiej – stworzenia mechanizmów wyrównywania szans poprzez wprowadzanie idei niezależnego życia w obszarze zatrudnienia, mieszkalnictwa, edukacji, zdrowia, informacji i komunikacji, kultury i wypoczynku, a szczególnie budowania otwartego społeczeństwa i prawa dostępu do szeroko rozumianego otoczenia (Żółkowska 2004; Wapiennik, Piotrowicz 2002). Omawiane strategie nabierają szczególnego znaczenia w obecnej rzeczywistości w związku ze stale pogarszającą się sytuacją życiową osób z niepełnosprawnością. Zmiany społeczne, jakie dokonały się na początku lat dziewięćdziesiątych, wprowadziły nowe wartości i warunki funkcjonowania zarówno dla państw, grup społecznych, jak i pojedynczych ludzi (Sztompka 2002, s. 574 i n.). Nowe idee podniosły również wartość człowieka niepełnosprawnego. Opracowano nowe humanistyczne przesłanki, ukazano wiele różnych możliwości rozwoju i szans dla osób z niepełnosprawnością (Dykcik 2005). Jednakże te same zmiany społeczne doprowadziły do licznych ograniczeń, utrudniły możliwość rozwoju i wyrównywania szans dla wielu ludzi niepełnosprawnych. Obecne czasy to bowiem okres ciągłego ścierania się koncepcji humanistycznej troski o niepełnosprawność i ekonomicznej presji na zmniejszenie kosztów ich utrzymania. W większości przypadków w tej grupie społecznej zamiast nowych szans przemiany społeczne zaproponowały marginalizację i wykluczenie społeczne (Beskid 1999; Domański i in. 2000; Falkowska 2000). Współczesność wprowadziła na rynku pracy i w życiu

¹ E-włączanie osób z niepełnosprawnością do społeczeństwa informacyjnego, [w:] *Edukacja dla społeczeństwa wiedzy*, red. M. Kozielska, Toruń 2007, s. 106–117.

społecznym duże zmiany, często przekraczające możliwości dostosowania się do nich nie tylko przez osoby z niepełnosprawnością. Praca w ponowoczesnym świecie to przede wszystkim wyznacznik statusu społecznego na zasadzie pracujesz – konsumujesz. Nie pracujesz, pozostajesz wykluczony i znajdujesz się na marginesie życia. W ideach ponowoczesności pojawiły się także możliwości dokonywania swobodnych wyborów, większa tolerancja dla inności, nowe wartości społeczno-kulturowe (Baumann 2000; Faucault 1998; Gałaś 2000; Gnitecki 2001; Ziółkowski 2000). W życiu okazało się jednak, że dla wielu ludzi swoboda dokonywania wyborów jest znacznie ograniczona właśnie poprzez zmieniające się warunki społeczne na rynku pracy, w kulturze, w wartościach i normach społecznych. Większość osób niepełnosprawnych nie jest gotowa na te zmiany. Korzystanie z wolności przez nie jest znacznie ograniczone z powodu braku zdolności czy umiejętności do korzystania z niezależności. Propagowane w ponowoczesnym świecie, a wymuszone przez rozwój gospodarczy odejście od społeczeństwa masowego wydawało się sprzyjać autonomii czy indywidualizmowi ludzi, w tym osób z niepełnosprawnością, ale z czasem pojawiły się coraz większe trudności (Baumann 2000; Beskid 1999). Okazało się bowiem, że postulaty współczesności obejmujące kreatywność, dyspozycyjność stały się czynnikiem utrudniającym tak naprawdę rozwój i niezależne życie osób z niepełnosprawnością. Powodami były brak właściwego przygotowania, brak konkurencyjności, ograniczone możliwości rywalizacji zarówno w edukacji, jak i pracy (Krause 2004; Kawczyńska-Butrym 2000; Kosakowski 2003), brak dostępu do informacji i umiejętności korzystania z szeroko pojętej technologii informacyjnej, czyli nieuczestniczenie w społeczeństwie informacyjnym.

Społeczeństwo informacyjne to określenie charakteryzujące kierunek rozwoju społeczeństwa współczesnego. Przemiany, jakie zaczęły się dokonywać w zakresie technik telekomunikacyjnych, informatycznych i massmediów od początku lat osiemdziesiątych XX wieku, spowodowały powstanie cywilizacji informacyjnej, której podstawowym elementem jest globalne społeczeństwo informacyjne. Społeczeństwo informacyjne (ang. *Information society*) to nowy system społeczeństwa, kształtujący się w krajach o wysokim stopniu rozwoju technologicznego, gdzie zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość przepływu są zasadniczymi czynnikami konkurencyjności zarówno w przemyśle, jak i w usługach, a stopień rozwoju wymaga stosowania nowych technik gromadzenia, przetwarzania, przekazywania i użytkowania informacji². Definicji społeczeństwa informacyjnego jest dużo, jedna z nowszych określa je jako „społeczeństwo, w którym informacja jest intensywnie wykorzystywana w życiu ekonomicznym, społecznym, kulturalnym i politycznym; to społeczeństwo, które posiada bogate

² www.wirtualnemedial.pl; www.centrumdoradztwa.pl; www.gazeta.pl; www.computerworld.pl/news/news.asp?id=51677 www.npk.gov.pl.

środki komunikacji i przetwarzania informacji, będące podstawą tworzenia większości dochodu narodowego oraz zapewniające źródło utrzymania większości ludzi (Długosz 2003). Definicje społeczeństwa informacyjnego są wieloaspektowe” (Krzysztofek, Szczepański 2002, s. 170). Rozpatrują to społeczeństwo np. w aspekcie technologicznym, jako kreowane przez Internet i jego możliwości (m.in. David Nicholas). Aspekt ekonomiczny społeczeństwa informacyjnego traktuje przetwarzanie informacji jako podstawę tworzenia dochodu narodowego i źródło utrzymania dla większości społeczeństwa (np. Tomasz Goban-Klas, Piotr Sienkiewicz). Aspekt demokratyczny ujmuje je jako społeczeństwo poinformowane, w którym każdy ma prawo do informowania i bycia informowanym (A. Lepa). Peter Drucker naczelne znaczenie przypisuje w nim nie tylko informacji, lecz także wiedzy, określając je jako społeczeństwo wiedzy. Natomiast Daniel Bell równie mocno podkreśla znaczenie wiedzy i edukacji jako drogi dostępu do umiejętności i władzy (Kurek-Kokocińska 2001, s. 43–49).

Warunkami, które muszą być spełnione, aby społeczeństwo można było uznać za informacyjne, są nowoczesna sieć telekomunikacyjna, obejmująca swoim zasięgiem wszystkich obywateli oraz rozbudowane i dostępne publicznie zasoby informacyjne. Ważnym aspektem jest również kształcenie społeczeństwa w kierunku dalszego rozwoju, tak by wszyscy mogli w pełni wykorzystywać możliwości, jakie dają środki masowej komunikacji i informacji, czerpiąc z nich korzyści w każdym aspekcie życia³. Andrzej Wierzbicki podkreśla, że hasło to jest często utożsamiane z samym tylko rozwojem teleinformatyki. W istocie jednak ma ono o wiele szersze znaczenie, gdyż decydujący w rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest fakt, że informacja staje się podstawowym zasobem produkcyjnym (obok surowców, kapitału, pracy), a wykorzystanie przy tym technik informatycznych jest tylko kwestią narzędziową (Wierzbicki 1998, s. 8–13). Najistotniejszym wyznacznikiem społeczeństwa informacyjnego jest oparcie gospodarki na wiedzy, a zasadniczym zasobem gospodarczym, skumulowanym zarówno w bazach danych, jak i w społecznym potencjale intelektualnym, staje się zasób wiedzy, czyli informacji i sposób jej wykorzystania (*Polska 2025 r...*).

Cywilizacja informatyczna stale się rozwija i poszerza obszary swoich oddziaływań. Aktualne tendencje światowej gospodarki wskazują, że warunkiem rozwoju gospodarczego danego kraju jest powszechny dostęp do informacji (*Wybrane problemy...* 1997, s. 8–10). Pierwsze kraje, które wkroczą do społeczeństwa informacyjnego, uzyskają największe korzyści. Kraje odkładające decyzje o informatyzacji lub preferujące rozwiązania częściowe mogą doświadczyć w najbliższej przyszłości spadku inwestycji i zmniejszenia liczby miejsc pracy (Bangemann 1994). Podejście do wyzwań, jakie niosą ze sobą zmiany społeczne i gospodarcze

³ E-Europe; e-realizacja idei Społeczeństwa Informacyjnego w Unii Europejskiej i w Polsce. <file:///C:/Documents/20and/20Settings/All/Pulpit/e-europe.html>

związane z nadejściem cywilizacji informacyjnej, przesądzą o pozycji Polski w nadchodzących dziesięcioleciach. Brak aktywnego udziału w tych procesach byłby równoznaczny z utrwalaniem dystansu cywilizacyjnego i zepchnięciem naszego kraju na marginalną pozycję w świecie (*Polska 2025 r...*).

Podobnie jak kraj, tak również poszczególni ludzie nienadążający za zmianami, niedoinformowani i niewykształceni, odcięci lub posiadający ograniczony wkład we współczesną cywilizację mogą nie mieć możliwości uczestniczenia w społeczeństwie informacyjnym. Dynamika zmian we współczesnym świecie jest tak duża, że uczenie się trwające całe życie, w aspekcie formalnym i nieformalnym, nie jest już kwestią chęci, ale koniecznością, aby nie zostać wykluczonym np. z rynku pracy. Otrzymanie i utrzymanie pracy wymaga coraz wyższych kwalifikacji, które należy systematycznie podnosić. Jak słusznie zauważa H. Bednarczyk, „postęp techniczny, transformacja ustrojowa pogłębia nierówności społeczne, rozwarstwienie ekonomiczne, dostęp do pracy, edukacji, ochrony zdrowia, kultury i rekreacji, wymiaru sprawiedliwości i zabezpieczenia społecznego lub tylko dostęp do dóbr i usług gorszej jakości. Powoduje to marginalizację jednostek i grup, powodowaną brakiem środków finansowych, wiedzy i umiejętności, motywacji i mobilności (...). Konsekwencją jest degradacja wykluczonych w wyniku trwałego bezrobocia, ubóstwa, rozwoju przestępczości i innych patologii społecznych, z nikłymi szansami na samodzielną poprawę sytuacji, a także zagrożenie destabilizacją całego społeczeństwa” (Bednarczyk 2002, s. 31). Terminologia stosowana w literaturze przedmiotu na określenie grup społecznych stanowiących dwa bieguny społeczeństwa informacyjnego jest bogata: wygrywający – przegrywający, podłączeni – niepodłączeni, programujący – programowani, e-włączeni – e-wyłączeni, ewentualnie wykluczeni (Wierzbowski 1999, s. 172).

Jednym ze sposobów na pomoc osobom mającym trudności w funkcjonowaniu w społeczeństwie informacyjnym powinien być odpowiedni model edukacji. Chodzi tu o model, który wykształci u obywateli poziom kompetencji pozwalający im skutecznie i krytycznie przekształcić informację w wiedzę i wykorzystać ją. Nie może to być edukacja polegająca na tzw. kolekcjonowaniu informacji (Hejnicka-Bezwińska 2000, s. 82, 87–89), ale przygotowująca człowieka do samodzielnego i kreatywnego korzystania z dorobku cywilizacji. Jednym z haseł realizowanych w ramach tego modelu powinno być metanauczanie, czyli taki model, w którym placówki edukacyjne wszystkich szczebli będą przygotowywać absolwentów do samokształcenia i uczestnictwa w procesie edukacji obejmującej całe życie (Banach, Rajkiewicz 2002, s. 126). Systemy edukacji i kształcenia wszystkich ludzi, w tym osób niepełnosprawnych, powinny zostać dostosowane do potrzeb społeczeństwa opartego na wiedzy, jak również zapewnić poprawę poziomu i standardów zatrudnienia. Poszczególne firmy powinny oferować różnego rodzaju możliwości nauki i szkolenia, dostosowane do grup na różnych eta-

pach życia: ludzi młodych, bezrobotnych dorosłych oraz osób zatrudnionych, które mogą być narażone na zmiany w swej pracy. To nowe podejście powinno obejmować trzy zasadnicze elementy: rozwój lokalnych ośrodków kształcenia, promocję nowych podstawowych umiejętności, w szczególności w zakresie informatyki, oraz większą klarowność posiadanych kwalifikacji (epolska 2001). Zgodnie ze standardami europejskimi w ramach edukacji powinny być wykształcone takie umiejętności, jak: znajomość informatyki, języków obcych, kultura technologiczna, przedsiębiorczość oraz cechy i umiejętności przydatne w życiu społecznym⁴. Tak powinno być, ale – jak wykazuje praktyka – dostęp do edukacji szczególnie osób niepełnosprawnych na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa jest utrudniony. Dotyczy to wszystkich form kształcenia. Ciągłe jest za mało ofert edukacyjnych, a w istniejących brakuje odpowiednich warunków dla funkcjonowania osób niepełnosprawnych. Wspieranie kształcenia tych osób powinno być uznane za jedno z ważniejszych wyzwań polskiego systemu edukacji. Dzięki adekwatnemu do możliwości danej osoby wykształceniu łatwiej będzie stymulować wzrost aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, a tym samym sprzyjać ich usamodzielnieniu i realizowaniu przez nich zasady niezależnego życia. W realizacji tych zamierzeń można wykorzystać bardzo nowoczesne rozwiązania informatyczne, te, które pozwalają na wprowadzenie zupełnie odmiennego systemu nauczania i pracy. E-learning, bo o nim mowa, określane również mianem szkolenia elektronicznego, jest nową metodą nauczania i prowadzenia szkoleń, umożliwiającą naukę w dowolnym miejscu, czasie i tempie. Szersze wprowadzenie systemu zdalnego nauczania umożliwiłoby większej liczbie osób niepełnosprawnych podjęcie nauki i stanowiłoby szanse zdobycia wiedzy bez konieczności dojeżdżania na zajęcia. Poprzez udostępnianie i wykorzystywanie szerokiego zasobu materiałów edukacyjnych, e-learning sięga do nowych i wydajnych technologii przekazu oraz pozwala na istotną redukcję kosztów szkolenia. Metoda ta została doceniona już na całym świecie. Istnieje wiele wirtualnych uczelni, które umożliwiają podjęcie nauki, w tym także studiów na rozmaitych kierunkach, za pośrednictwem nowoczesnych technologii komputerowych (Sankowski, Bąkała 2002). Również w Polsce zainicjowano takie działania. Od dwóch lat działają studia internetowe na Politechnice Warszawskiej. Nie należy jednak traktować tych rozwiązań jako alternatywnych form szkolenia dla tradycyjnych seminariów i nauki za pomocą tradycyjnego podręcznika. Praktyka pokazuje, że w dziedzinie szkoleń zawodowych i korporacyjnych doskonale efekty uzyskujemy poprzez połączenie nowych i tradycyjnych metod nauczania⁵.

Dalszym krokiem w zakresie wspomagania osób niepełnosprawnych jest umożliwienie im podjęcia pracy w systemie zdalnym, czyli telepracy. Idea pracy

⁴ http://europa.eu.int/information_society/eeurope/benchmarking/index_en.htm

⁵ <http://www.finn.pl/xml/komputeryzacja/e-learning>.

zdalnej (*telecommuting*) liczy sobie już ponad 30 lat, a rozpropagował ją w Stanach Zjednoczonych Jack Nilles (Niedźwiedziński, Bąkała 2003, s. 323–332). W Europie idea ta została nazwana terminem telepraca (*telework*). Zgodnie z definicją Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej: telepraca to forma (typ) organizacji pracy polegająca na stałym wykonywaniu pracy na odległość, z dala od miejsca, w którym oczekuje się rezultatu pracy i w którym jest on wykorzystany (tradycyjne miejsce pracy). Odbywa się to poza zasięgiem (kontaktem osobistym) z pracodawcą, z wykorzystaniem przez świadczącego pracę technik informacyjnych (telefon, fax, komputer, Internet, satelita)⁶. Nazwą telepraca jest więc określana każda forma zastąpienia dojazdów związanych z pracą przez technologie informatyczne (takie jak telekomunikacja i komputery)⁷. Do cech charakterystycznych telepracy należą: elastyczność miejsca pracy, relatywizacja fizycznego miejsca pracy, niezależność czasu pracy od tradycyjnych godzin pracy, użycie technologii informatycznych, znaczące obniżenie kosztów funkcjonowania firmy, szersze zatrudnianie osób z wykształceniem informatycznym (Niedźwiedziński, Bąkała 2003). Rosnąca na całym świecie liczba telepracowników wskazuje na płynne wdrożenie tej formy zatrudnienia na rynkach pracy. W Stanach Zjednoczonych telepracownicy stanowią około 30% ogółu zatrudnionych, natomiast w Unii Europejskiej – około 6% zatrudnionych. W krajach Unii Europejskiej telepraca jest najbardziej popularna w Skandynawii – w Szwecji i Finlandii około 15%, a w Danii około 11% zatrudnionych. Na końcu należy wymienić Hiszpanię, Portugalię i Grecję, w których telepracownicy stanowią zaledwie około 2% pracobiorców (Niedźwiedziński, Bąkała 2003, s. 323–332). W Polsce wskaźnik ten oscyluje również wokół 2%, jednak ze względu na brak wyraźnych regulacji prawnych i określenia, kim jest telepracownik, dane te uwzględniają również osoby wykonujące pracę nakładczą, niemająca wiele wspólnego z nowoczesnymi technologiami informatycznymi. Dla wielu osób niepełnosprawnych telepraca stanowi szansę na powrót do aktywnego życia zawodowego. Wymaga to jednak dostępu do edukacji, a przede wszystkim do odpowiedniego sprzętu.

Rozwój społeczeństwa informacyjnego niesie ze sobą gruntowne przeobrażenia społeczne i gospodarcze, co w konsekwencji prowadzi do wielowymiarowego rozwoju regionów i państw. Nieuczestniczenie w tym społeczeństwie powoduje upośledzenie edukacyjne, wykluczenie z rynku pracy, marginalizację wielu grup społecznych i w konsekwencji patologie społeczne. Pogłębianie tych zjawisk grozi dalszym rozwarstwieniem społecznym na cywilizowaną Europę i zacofaną resztę oraz destabilizacją społeczną (Tomczak 2002, s. 97–114). Wobec takich niebezpieczeństw należy życzyć wszystkim, a szczególnie osobom z grup zagrożo-

⁶ Centralny Instytut Ochrony Pracy – Ośrodek Informacji Naukowej i Dokumentacji – <http://www.ciop.pl/struktura/osrodoinformacjinaukow/definicje.html>.

⁷ *Ibidem*; E. Popiołek (2001), *Internetowe zawody przyszłości*, Job Universe 2001, http://www.jobuniverse.pl/artykuly/7355_1.html.

nym wykluczeniem, jak najszybszej realizacji założeń dotyczących budowy społeczeństwa informacyjnego w Europie i w Polsce, których celem jest e-włączenie nas wszystkich do globalnego społeczeństwa.

Bibliografia

- Banach Cz., Rajkiewicz A. (2002), *Najpilniejsze problemy do rozwiązania w systemie edukacji w latach 2004–2015*
- Baumann Z. (2000), *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, Warszawa
- Bednarczyk H. (2002), *Polityka społeczna; warunki realizacji i skuteczności*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 2
- Beskid L. (1999), *Oblicze ubóstwa w Polsce*, [w:] *Zmiany w życiu Polaków w gospodarce rynkowej*, red. L. Beskid, Warszawa
- Centralny Instytut Ochrony Pracy – Ośrodek Informacji Naukowej i Dokumentacji
- Długosz J., *Spółczesność a wykluczenie. Zadania edukacji i polityki społecznej*, [w:] *Spółczesność a wykluczenie – co i jak budujemy*, Uniwersytet Wrocławski, Biblioteka Uniwersytecka EBIB Nr 7 (47), Wrocław
- Domański H., Ostrowska A., Rychta A. (2000), *Jak żyją Polacy*, Warszawa
- Dykciak W. (2005), *Pedagogika specjalna*, Poznań
- E-Europe; e-realizacja idei Społeczeństwa Informacyjnego w Unii Europejskiej i w Polsce polska – Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001–2006*
- Raport Bangemanna *Europe and the global information society*, Recommendations to the European Council, Bruksela 26 maja 1994
- Falkowska M. (2000), *Zasięg biedy i spostrzeganie ludzi biednych w Polsce*, Warszawa
- Foucault M. (1998), *Nadzorować i karać*, Warszawa
- Gałaś M. (2000), *Wartości kultury w epoce współczesnej*, Toruń
- Gnitecki J. (2001), *Globalistyka*, Poznań
- Hejnicka-Bezwińska T. (2000), *Imperatyw wykształcenia w społeczeństwie informatycznym*, [w:] *Etos edukacji w XXI wieku: zbiór studiów*, red. I. Wojnar, Warszawa
- Kawczyńska-Butrym Z. (red.) (2000), *Problemy opieki i środowiska życia osób niepełnosprawnych*, Olsztyn
- Kosakowski Cz. (2003), *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*, Toruń
- Krause A. (2004), *Człowiek niepełnosprawny wobec przeobrażeń społecznych*, Kraków
- Krzysztofek K., Szczepański M.S. (2002), *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice
- Kurek-Kokocińska S. (2001), *Spółczesność biblioteczna jako społeczeństwo informacyjne*, „Zagadnienia Informacji Naukowej”, nr 2
- Niedźwiedziński M., Bąkała A. (2002), *Przesłanki wdrożenia telepracy w sektorze MSP*, [w:] *Wybrane problemy zastosowania Electronic Data Interchange i Electronic Commerce*, „Folia Oeconomica” 157, Łódź
- Niedźwiedziński M., Bąkała A. (2003), *Telepraca w biznesie mobilnym*, [w:] *Wybrane problemy zastosowania Electronic Data Interchange i Electronic Commerce*, „Folia Oeconomica” 157, Łódź
- Niedźwiedziński M. (red.) (2003), *Wybrane problemy zastosowania Electronic Data Interchange i Electronic Commerce*, „Folia Oeconomica” 157, Łódź

- Polska 2025 r. długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju*, Rada Ministrów, Warszawa, 26 lipca 2000
- Popiołek E. (2001), *Internetowe zawody przyszłości*, Job Universe
- Sankowski D., Bąkała A. (2002), *Telepraca szansą dla niepełnosprawnych*, [w:] *Ergonomia niepełnosprawnych w procesie jednoczenia Europy*, red. J. Lewandowski, Łódź
- Strategia dla Polski po wejściu do Unii Europejskiej na lata 2004–2015*, [w:] *Polska w Unii Europejskiej*, Konferencja u Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w dniach 25–26 czerwca 2002, Warszawa
- Sztompka P. (2002), *Socjologia, analiza społeczeństwa*, Kraków
- Tomczak F. (2002), *Strategia rozwiązywania problemu cywilizacyjnego opóźnienia wsi polskiej w warunkach integracji z UE*, [w:] *Strategia dla Polski po wejściu do Unii Europejskiej na lata 2004–2015. Polska w Unii Europejskiej*, Konferencja u Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w dniach 25–26 czerwca 2002, Warszawa
- Wapiennik E., Piotrowicz R. (2002), *Niepełnosprawny – pełnoprawny obywatel Europy*, Warszawa
- Wierzbicki A.P. (1998), *Polska na rozstajach historii: Szanse i zagrożenia integracji ze społecznością euroatlantycką w obliczu wyzwań społeczeństwa informacyjnego*, [w:] *Polska wobec wyzwań społeczeństwa informacyjnego: aksjologiczne i społeczne dylematy integracji z Unią Europejską*. Materiały z konferencji, Warszawa
- Wierzbowski J. (1999), *Raport Bangemanna i co dalej? Społeczeństwo informacyjne: w perspektywie człowieka, techniki, gospodarki*
- Wybrane problemy polskiej teleinformatyki* (1997), „Informatyka”, nr 10
- Zacher L.W. (red.), *Fundacja Edukacyjna „Transformacje”*, Warszawa
- Zastosowania Electronic Data Interchange i Electronic Commerce*, red. M. Niedzwiedzinski, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica” 167
- Ziółkowski M. (2000), *Interesy i wartości społeczeństwa polskiego w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Psychologiczno-edukacyjne aspekty przesilenia systemowego*, red. J. Brzeziński, Z. Kwieciński, Toruń
- Zwiększanie innowacyjności gospodarki w Polsce do 2006 roku*, Rada Ministrów, Warszawa, 11 lipca 2000
- Żółkowska T. (2004), *Wyrównywanie szans społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Szczecin

Strony internetowe:

- file:///C:/Documents20/and/20Settings/All/Pulpit/e-europe.html
- <http://www.ciop.pl/struktura/osrodinformacjinaukow/definicje.html>
- http://europa.eu.int/information_society/eeurope/benchmarking/index_en.htm
- <http://www.ciop.pl/struktura/osrodinformacjinaukow/definicje.html>
- <http://www.finn.pl/xml/komputeryzacja/e-learning>
- http://www.jobuniverse.pl/artykuly/7355_1.html
- <http://www.wirtualnemedi.pl>
- <http://www.centrumdoradztwa.pl>
- <http://www.gazeta.pl> www.computerworld.pl/news/news.asp?id=51677 www.npk.gov.pl www.kbn.gov.pl/cele/02.ppt; dostęp 14.06.2001

E-inclusion of people with disability into informative society (Summary)

Changes in telecommunications technology, computer engineering and mass media, which appeared at the beginning of 1980 caused the origin of informative civilization. The main element of this civilization is the global informative civilization. People mentally retarded, who due to lack of the proper preparation, limited opportunities for competition both in education and at work, moreover because of not having the access to information and the inability of using entire comprehensive informative technology are mostly found in dregs of the informative society. To prevent this situation some useful strategies were elaborated. One of them is e-including, which is based on supporting mentally retarded people, one form of this support is interactive education (e-learning) and the other is telework.